

SŁAWOMIR PAWŁOWSKI SAC

PIETYZM XVII WIEKU JAKO PROTESTANCKA FORMA NOWEJ EWANGELIZACJI

SEVENTEENTH CENTURY PIETISM AS A PROTESTANT FORM OF NEW EVANGELIZATION

Abstract. Can equivalents of the Catholic new evangelization be found in the Protestant world? They certainly can. One among them — with all their temporal and theological difference — is pietism, a religious renewal movement initiated by Philipp Jacob Spener (1635-1705), who included his postulates in the book titled *Pia Desideria* (1675). Pietism emphasized revival of personal faith, ardent prayer, reading the Holy Scriptures, human involvement in the transformation of socio-economic structures, missionary activity, and community life.

Is there, alternatively, also a Catholic form of pietism? The answer is not straightforward, because the 21st century Catholic Church has behind it the great work of the Second Vatican Council with its call for lay apostolate, biblical renewal, and the revival of ecclesial movements. The idea of the parish as a “community of communities,” sensitizing the need to proclaim the kerygma, set up of prayer and formation groups, charismatic renewal — in all of this one can also see the implementation of the ideals that guided the pietists. In a sense, Pope Francis’ exhortation *Evangelii Gaudium* deserves to be called the *pia desideria* of our times.

Key words: exhortation *Evangelii Gaudium*; pope Francis; new evangelization; *Pia Desideria*; pietism; Philipp Jacob Spener.

Nowa ewangelizacja istnieje nie od dziś – stwierdza kard. Walter Kasper¹. Była obecna już w trudnych czasach. Oto tylko kilka przykładów osób, które były — każda w swoim czasie — twórcami nowej ewangelizacji: Hildegarda z Bingen († 1179) jako pierwsza zakonnica głosiła publicznie

Dr hab. SŁAWOMIR PAWŁOWSKI SAC, prof. KUL – profesor w Instytucie Ekumenicznym KUL, sekretarz Rady Konferencji Episkopatu Polski ds. Ekumenizmu, przewodniczący Archidiecezjalnej Rady Ekumenicznej w Lublinie, redaktor naczelny polskiej edycji Międzynarodowego Przeglądu Teologicznego „Communio”; e-mail: pawlow@kul.pl

¹W. KASPER, *Nowa ewangelizacja – wyzwanie pastoralne, teologiczne i duchowe*, w: *Nowa ewangelizacja. Impulsy do ożywienia wiary*, red. G. Augustin, Ząbki: Apostolicum 2012, s. 35 n.

kazania; Franciszek z Asyżu († 1226) uratował Kościół swoimi kazaniami pokutnymi; Filip Neri († 1595) ze swym radosnym apostołatem ulicy uchodzi za drugiego apostoła Rzymu.

Według nauczania Kościoła katolickiego w nowej ewangelizacji nie chodzi o to, by wszystko zacząć od początku, ale zmienione okoliczności społeczne, kulturalne, ekonomiczne, polityczne i religijne wymagają, aby członkowie Kościoła doświadczenie wiary przeżywali w nowy sposób i głosili ją poprzez ewangelizację „nową w swym zapale, w swych metodach, w swym wyrazie” (przemówienie Jana Pawła II do uczestników XIX Zgromadzenia CELAM, Port-au-Prince, 9 marca 1983 r., nr 3). Chodzi o ewangelizację, która jest adresowana „zasadniczo do osób, które chociaż zostały ochrzczone, oddaliły się od Kościoła i żyją bez odnoszenia się do praktyki chrześcijańskiej. [...] aby sprzyjać w przypadku tych osób nowemu spotkaniu z Panem” (homilia Benedykta XVI podczas Mszy św. na uroczyste rozpoczęcie XIII Zwyczajnego Zgromadzenia Synodu Biskupów na temat „Nowa ewangelizacja dla przekazu wiary chrześcijańskiej”, Rzym, 7 października 2012 r.)².

Czy w świecie protestanckim można mówić o podobnym zjawisku? Z pewnością tak. Jednym z nich jest zrodzony w XVII wieku pietyzm – ruch odnowy religijnej zainicjowany przez Filipa Jakuba Spenera (1635-1705), luteranckiego kaznodzieję we Frankfurcie nad Menem.

1. *PIA DESIDERIA, CZYLI SERDECZNE PRAGNIENIA* (*POBOŻNE ŻYCZENIA*) F.J. SPENERA

Najważniejszą „przyczyną skarg w naszym Kościele jest to, że w nim samym (wyjąwszy to, że nam Bóg pozostawił według swojej niezmierzonej dobroci swoje Słowo i święte sakramenty) są wszędzie jakieś braki”. Ilu jest takich, którzy uważają „wyobrażenie wiary za wiarę, która zbawia”. Prawdziwa wiara „nas zmienia i odradza na nowo z Boga”, „czyni nas całkiem innymi ludźmi w sercach, odwadze, myślach i wszystkich siłach, i niesie z sobą Ducha Świętego”. „Znowu słyszysz Słowo Boże. To dobrze. Ale to nie wystarcza, że twoje ucho je słyszy. Czy pozwolisz mu wejść również do wnętrza twego serca?”. „Jeśli twój Chrzeszt ma być ci pożyteczny, to musi pozostawać w ciągłej praktyce całego życia”.

Powyższy tekst nie jest wypowiedzią współczesnego ewangelizatora. Jest

² Cytaty słów papieży za: *Ewangelia w świecie – Orędzie XIII Zgromadzenia Ogólnego Synodu Biskupów do ludu Bożego* (nr 2), <http://nowaewangelizacja.org/strefa-ewangelizacji/dokumenty-o-nowej-ewangelizacji/> (dostęp 01.03.2018).

to zbiór kilku sparafrazowanych zdań sprzed ponad 340 lat. Pochodzą one z opublikowanej w 1675 r. książki Filipa Jakuba Spenera *Pia desideria*³.

Europa połowy XVII wieku to kontynent wykrwawiony wojną trzydziestoletnią (1618-1648), który przeżywa kryzys społeczny, demograficzny i gospodarczy. To także czas kryzysu teologicznego, ponieważ po wygaśnięciu wielkich polemik XVI wieku wykrystalizowały się trzy wielkie twierdze teologiczne: katolicka (w wydaniu potrydenckim), luteraska i reformowana, które żyją własnym życiem. Kaznodziejstwo tej epoki ulega urokowi baroku: sztuka oratorska grzeszy przerostem formy nad treścią. Kościół i teologia tamtego czasu, jak stwierdza jeden z luteraskich historyków, prof. Janusz Maciuszko:

[...] nie potrafiły zbliżyć się do problemów zwykłych ludzi, a ci w rezultacie do Kościoła, który oferował górnolotne słowa i niewiele więcej. [...] Oficjalny, urzędowy Kościół luteraski nie był w stanie wykrzesać z siebie form pomocy duchowej ludziom żyjącym w wyniku wojny często w nędzy lub niedostatku, pamiętającym gwałty zadawane przez żołnierstwo, pożary i utratę majątku, wreszcie śmierć bliskich. Kościół delegował na ambonę biegłego w retoryce kaznodzieję, który ponad głowami wiernych przekazywał zdobyte w czasie studiów mądrości [...].⁴

Miało to swoje skutki w życiu kościelnym: przywiązywanie wagi do ceremonializmu kosztem żywej, osobistej pobożności. „Opanowany pamięciowo katechizm stawał się wystarczającą przepustką do dorosłego życia”. Brakowało miejsca na osobistą pracę wiernych nad sobą. „Kościół brał na swoje barki przeprowadzenie człowieka przez życie i stosując w suchy, beznamiętny sposób swoje normy, kierował pracą poszczególnych parafii”⁵.

Ta sytuacja zaniepokoiła wielu ludzi, w tym Filipa Jakuba Spenera. Diagnozę sytuacji i postulaty reform zawarł on w cytowanych już *Pia desideria*. Wskazuje na gorliwość pierwotnego Kościoła, stwierdzając, że przecież „to ten sam Duch Święty, który działał we wszystkim wśród tych pierwszych chrześcijan, jest nam darowany od Boga, i dzisiaj nie jest On ani

³ F.J. SPENER, *Pia desideria*, Bielsko-Biała: Wydawnictwo Augustana 2002, s. 33, 51-52. Pełniejszy tytuł tego dzieła brzmi: *Pia desideria, czyli Serdeczne pragnienia podobającej się Bogu poprawy prawdziwego Kościoła Ewangelickiego wraz z kilkoma szczerze z nich wynikającymi chrześcijańskimi propozycjami* [...]. Tamże, s. 23.

⁴ J. MACIUSZKO, *Niezamierzony manifest pietyzmu* [wprowadzenie do dzieła Spenera], w: F.J. SPENER, *Pia desideria*, s. 9-10.

⁵ Tamże, s. 9.

mniej chętny, ani słabszy, by tworzyć w nas dzieło uświęcenia”⁶. Na uwagę zasługuje sześć konkretnych propozycji Spenera:

- 1) upowszechnianie słowa Bożego przez częstszą lekturę Biblii w rodzinach i podczas zebrań wiernych, którzy mieliby – obok duchownych – prawo głosu w dyskusjach⁷;
- 2) ożywienie powszechnego kapłaństwa wiernych⁸;
- 3) podniesienie znaczenia chrześcijańskiej praktyki życia w stosunku do wiedzy religijnej⁹;
- 4) wygaszenie jałowych sporów doktrynalnych¹⁰;
- 5) zreformowanie studiów teologicznych i uświadamianie ich uczestnikom, że w teologii wszystko zwrócone winno być ku praktyce wiary i życia¹¹;
- 6) oczyszczenie kaznodziejstwa z barokowej retoryki i pustej uczoneści¹².

Odnosnie do pierwszej propozycji należy zauważyć, że biblijno-modlitewne zebrania prywatne wiernych miały miejsce już w Kościele anglikańskim XVI wieku i były nazywane „konwentyklami”, ale Kościół i monarchia uznawały je za nielegalne. Były one także znane w tradycji pobożności reformowanej, a za czasów Spenera pojawiły się we Frankfurcie w środowisku luterzańskim, stanowiąc pewną nowość. Nazywano je *collegia pietatis*, a także „kościółkami w Kościele” (*ecclesiolae in Ecclesia*)¹³.

Co do reformy stanu duchownego Spener stwierdza, że u wielu, których życie wydaje się z zewnątrz nienagane, „duch świata też się pojawia”: „głęboko tkwi w nich jeszcze stary człowiek, a prawdziwych znaków odrodzenia w niczym nie przejawiają”. To „największe zgorzenie już istnieje i nie zostaje rozpoznane”. Najsmutniejsze jednak jest to – konstatuje Spener – że brak owoców wiary w życiu wielu kaznodziejów. Im samym brak wiary, „a to, co oni myślą o wierze i jakiej też nauczają, to jedynie ludzka zarozumiałość, a wcale nie prawdziwa wiara, która wypływa z natchnienia Ducha Świętego i ze Słowa Bożego, i budzi świadectwo”. Wzywając do reformy stanu duchownego, Spener z pokorą stwierdza jednak, że nie chce

⁶ F.J. SPENER, *Pia desideria*, s. 66.

⁷ Tamże, s. 67-71.

⁸ Tamże, s. 71-73.

⁹ Tamże, s. 73-74.

¹⁰ Tamże, s. 74-79.

¹¹ Tamże, s. 79-87.

¹² Tamże, s. 87-89.

¹³ J. MACIUSZKO, *Niezamierzony manifest pietyzmu*, s. 12; T.J. ZIELIŃSKI, *Protestantyzm ewangelikalny. Studium specyfiki religijnej*, Warszawa: Wydawnictwo Naukowe ChAT 2013, s. 216.

„wpadać z jednej ostateczności w drugą i wylewać dziecka z kąpielą”, gdyż coraz bardziej dostrzega, czego także jemu samemu brakuje¹⁴.

Podsumowując, można widzieć w pietyzmie ruch odnowy religijnej, kładący nacisk na rozbudzenie wiary osobistej, na modlitwę, lekturę Pisma Świętego, zaangażowanie człowieka w przemianę struktur społeczno-gospodarczych, działalność misyjną oraz życie wspólnotowe. Teologowie pietystyczni wpłynęli na zmiany w ówczesnej pedagogice, etyce gospodarczej, ukształtowali specyficzny język religijny i przyczynili się do rozwoju nowych gatunków literackich¹⁵. Pietyzm znalazł sposób na połączenie osobistego zainteresowania wiarą z budowaniem wspólnoty Kościoła, którego członkowie muszą przejść proces odnowy i nawrócenia. August Hermann Francke (1663-1727), kontynuator dzieła Spenera, podkreślał potrzebę stworzenia ludziom warunków zewnętrznych dla wzrostu wiary: uwolnienia z biedy, samotności i nałogów¹⁶.

Postulaty Spenera i ruch, którego stał się symbolem, szybko spotkały się z krytyką. Teologowie luteranckiej ortodoksji zarzucali Spenerowi (czasem słusznie, czasem na wyrost) akcentowanie uświęcenia obok usprawiedliwienia, lansowanie perfekcjonizmu etycznego, pomijanie roli duchowieństwa, niesłuszne potępienie teologii akademickiej i szerzenie tendencji separatystycznych w parafiach¹⁷.

Postulaty pietystyczne nie były przyjęte jednakowo w świecie protestanckim. Na kontynencie europejskim (z wyjątkiem hernhutów i Śląska Cieszyńskiego) i w samych Niemczech, zdaniem J. Maciuszko, „bezpośrednie dziedzictwo jego myśli dało w efekcie rezultat paradoksalny”: pomijanie w wykładzie teologii płaszczyzny dogmatycznej i promowanie subiektywizmu dały początek teologicznemu racjonalizmowi i religijnemu indyferentyzmowi¹⁸. Idee pietystyczne trafiły jednak na podatny grunt w anglosaskim ewangelikalizmie: w XVIII-wiecznym metodyzmie, w XIX-wiecznym tzw. ruchu świętości (*Holiness movement*) i w XX-wiecznym pentekostalizmie.

¹⁴ F.J. SPENER, *Pia desideria*, s. 35-36.

¹⁵ M. KONIECZNY, *Pietyzm*, w: *Encyklopedia katolicka*, t. 15, Lublin: TN KUL 2011, kol. 550 n.

¹⁶ H.J. SELDERHUIS, *Tradycja protestancka w Europie (od XVI do XIX wieku)*, w: *Duchowość chrześcijańska. Zarys 2000 lat historii, od Wschodu do Zachodu*, red. G. Mursell, Częstochowa: Edycja Świętego Pawła 2004, s. 180.

¹⁷ J. MACIUSZKO, *Niezamierzony manifest pietyzmu*, s. 14-15.

¹⁸ Tamże, s. 21.

2. *EVANGELII GAUDIUM*¹⁹ – *PIA DESIDERIA* NASZYCH CZASÓW?

Marzę o wyborze misyjnym, zdolnym przemienić wszystko, aby zwyczaj, style, rozkład zajęć, język i wszystkie struktury kościelne stały się odpowiednim kanałem bardziej do ewangelizowania dzisiejszego świata niż do zachowania stanu rzeczy. (EG 27).

Widząc w pietyzmie protestancką formę nowej ewangelizacji – przy całej ich różnicy czasowej i teologicznej – można odwrócić perspektywę i zapytać: co stanowi katolicką formą pietyzmu?

Odpowiedź nie jest prosta, ponieważ Kościół katolicki XXI wieku ma za sobą wielkie dzieło II Soboru Watykańskiego wraz z wezwaniem do apostołstwa świeckich, odnową biblijną, ożywieniem ruchów kościelnych. Idea parafii jako „wspólnoty wspólnot”, uwrażliwienie na potrzebę głoszenia kerygmatu, powstawanie grup modlitewno-formacyjnych – w tym wszystkim można dostrzec realizację ideałów, które przyświecały pietystom. Jest wszakże jeszcze jedna rzeczywistość, nie bez związku z wymienionymi, którą trzeba szczególnie podkreślić: odnowa charyzmatyczna w Kościele katolickim. Czy ona nie zasługuje specjalnie na miano katolickiej formy pietyzmu?

Paolo Maino, świecki teolog, badacz ruchów kościelnych, w książce pt. *Postmodernizm w Kościele? Odnowa charyzmatyczna*²⁰ stawia tezę, że katolicka odnowa charyzmatyczna jest swego rodzaju „mostem”, który Duch Święty wznosił w Kościele współczesnym, aby ten potrafił dialogować z kulturą postmodernistyczną. Tę kulturę cechuje m.in. akcentowanie podmiotowości, doświadczenia osobistego, bezpośredniości relacji i spontaniczności. Gdyby między tą kulturą a Ewangelią nie istniał żaden punkt kontaktu, to – zdaniem P. Maino – nie byłoby wówczas żadnej możliwości ewangelizowania człowieka postmodernistycznego²¹.

Być może na miano *pia desideria* naszych czasów zasłużyła adhortacja *Evangelii gaudium* papieża Franciszka. Odnajdziemy wiele treści wspólnych między tą adhortacją a dziełem Spenera. Wystarczy najpierw przyrzeć się niektórym tytułom: „«Nie» dla duchowej światowości” (EG 93-97); „Słowa, dzięki którym pałają serca” (EG 142-144); „Ewangelizatorzy z Duchem”

¹⁹ [Papież] FRANCISZEK, *Adhortacja apostołska „Evangelii gaudium”. O głoszeniu Ewangelii w dzisiejszym świecie*, Kraków: Wydawnictwo „M” 2013 [dalej skrót: EG]

²⁰ P. MAINO, *Il postmoderno nella Chiesa? Il Rinascimento carismatico*, Milano: San Paolo Edizioni 2004.

²¹ Tamże, s. 58 n.

(EG, rozdział V). Także bliższa analiza treści adhortacji pokazuje miejscami podobieństwo do pietystycznych idei odnowy Kościoła. Na przykład jednym z głównych wątków *Evangelii gaudium* jest postulat nawrócenia struktur kościelnych²²: „Istnieją struktury kościelne, które mogą doprowadzić do krępowania dynamizmu ewangelizacyjnego, zaś dobre struktury są użyteczne tylko wtedy, kiedy nieustannie kieruje nimi, wspiera i osądza je życie” (EG 26)²³. Podobne zbieżności występują w kwestii praktyki życia: „U niektórych zauważa się ostentacyjną troskę o liturgię, o doktrynę i prestiż Kościoła, ale nie przejmują się oni rzeczywistym wprowadzeniem Ewangelii w życie Ludu Bożego i w konkretne potrzeby historii. W ten sposób życie Kościoła zamienia się w kawałek muzeum albo jest udziałem niewielu” (EG 95). Co do głoszenia słowa Bożego: „Czytania niedzielne zabrzmiały w całym swoim blasku w sercu ludu, jeśli najpierw zabrzmiały tak w sercu pasterza” (EG 149). „Istnieją słowa właściwe dla teologii lub katechezy, których sens nie jest zrozumiały dla większości chrześcijan” (EG 158). „Przypominamy, że nie trzeba nigdy odpowiadać na pytania, których nikt sobie nie stawia” (EG 155). „Jezus pragnie ewangelizatorów głoszących Dobrą Nowinę nie tylko słowem, ale przede wszystkim życiem przemienionym obecnością Bożą” (EG 259). „Jak bardzo chciałbym znaleźć odpowiednie słowa, aby zachęcić do ewangelizacji bardziej gorliwej, radosnej, ofiarnej, śmiałej, zawsze pełnej miłości i zdolnej do zarażenia innych! Z drugiej strony wiem, że żadna motywacja nie będzie wystarczająca, jeśli w sercach nie żarzy się ogień Ducha” (EG 261).

Na zakończenie można zapytać: jaką naukę dla siebie może wynieść współczesny katolicyzm z lekcji dziejów protestanckiego pietyzmu? Do pytania o pietyzm można jeszcze dołączyć pytanie o całą gamę ruchów przebudzeniowych, np. zjawisko rewiwalizmu w angielskich koloniach w Ameryce Północnej i w późniejszych Stanach Zjednoczonych – Pierwsze Wielkie Przebudzenie (1730-1750) i Drugie Wielkie Przebudzenie (1790-1810)²⁴. Przede wszystkim jest to lekcja stałych relacji, a jednocześnie różnic, między dwoma aspektami wiary: *fides quae* (wiara przedmiotowa, treści wiary) i *fides qua* (wiara podmiotowa, akt wiary). Choć oba te aspekty są ze sobą nierozzerwalnie związane – ponieważ ufność wiary jest przyłgnięciem

²² Z. NOSOWSKI, *Nawrócenie kościelnych struktur*, w: *Lublin – Miasto zgody religijnej. Eku-
menizm w historii, teologii, kulturze*, red. S. Pawłowski, S. J. Żurek, Lublin: TN KUL 2017, s. 193.

²³ Poprawiony polski przekład zamieszczony na: https://w2.vatican.va/content/francesco/pl/apost_exhortations/documents/papa-francesco_esortazione-ap_20131124_evangelii-gaudium.html (dostęp 17.01.2018).

²⁴ Por. T.J. ZIELIŃSKI, *Protestantyzm ewangelikalny*, s. 45-47, 52-54.

do pewnego przesłania z pojmovalną treścią, a wyznawanie wiary nie sprowadza się tylko do słów, ale powinno płynąć z serca²⁵ – to jednak historia Kościoła daje nam przykład ich różnego uwypuklenia, np. w *credere Deum* Magisterium Kościoła i w *credere in Deum* pobożności ludowej (por. EG 124). Ten sam rodzaj relacji i różnicy istnieje także między głoszeniem kerygmatu a katechezą²⁶. „Wielkim błędem pedagogicznym w duszpasterstwie ewangelizacyjnym jest tendencja *katolicyzowania* przed głoszeniem żywej osoby Jezusa”²⁷. Dlatego, zanim nastąpi katechizowanie, powinno się najpierw ewangelizować. Niemniej ewangelizacja winna także towarzyszyć katechezie, ponieważ wśród wielu katechizowanych wiara mogła osłabnąć²⁸. Podobnie napięcie i komplementarność można dostrzegać w relacji między darami hierarchicznymi a charyzmatycznymi dla życia i misji Kościoła²⁹.

W końcu dzieje pietyzmu uświadamiają nam, że ruchy odnowy czy zmiany struktur kościelnych mogą być przyjmowane w środowiskach chrześcijańskich niejednakowo, mogą być gdzieś odrzucane, ale też mogą zostać po jakimś czasie zrehabilitowane i wrócić do życia Kościoła w innej formie.

BIBLIOGRAFIA

- Ewangelia w świecie – Orędzie XIII Zgromadzenia Ogólnego Synodu Biskupów do ludu Bożego <http://nowaewangelizacja.org/strefa-ewangelizacji/dokumenty-o-nowej-ewangelizacji/> (dostęp 01.03.2018).
- FRANCISZEK, papież: Adhortacja apostolska *Evangelii gaudium*. O głoszeniu Ewangelii w dzisiejszym świecie, Kraków: Wydawnictwo „M” 2013.
- KASPER Walter: Nowa ewangelizacja – wyzwanie pastoralne, teologiczne i duchowe, w: Nowa ewangelizacja. Impulsy do ożywienia wiary, red. George Augustin, Żabki: Apostolicum 2012, s. 19-37.
- KONGREGACJA NAUKI WIARY: *Iuvenescit Ecclesia*, <http://episkopat.pl/relacja-miedzy-darami-hierarchicznymi-a-charyzmatycznymi-list-kongregacji-nauki-wiary/> (dostęp 14.06.2016).
- KONIECZNY Mariusz, Pietyzm, w: Encyklopedia katolicka, t. 15, Lublin 2011, kol. 550-552.

²⁵ MIĘDZYNARODOWA KOMISJA TEOLOGICZNA, *Teologia dzisiaj. Perspektywy, zasady i kryteria*, Kraków: Dehon Wydawnictwo Księży Sercanów 2012, s. 21.

²⁶ A. PAWŁOWSKI, *Kerygmat w nowej ewangelizacji*, Poznań: Agape 2014, s. 32.

²⁷ W. SZLACHETKA, *(Nowa) ewangelizacja – obowiązek wszystkich czy przywilej wybranych*, w: *Polskie drogi nowej ewangelizacji*, red. K. Świąt, D. Lipiec, Lublin: Wydawnictwo KUL 2014, s. 114-116.

²⁸ J. NEUMANN, *Dlaczego katecheza ewangelizacyjna?*, w: *Ewangelizować czy katechizować?*, red. S. Dziekoński, Warszawa: Verbinum 2002, s. 139.

²⁹ Por. KONGREGACJA NAUKI WIARY, List *Iuvenescit Ecclesia*, <http://episkopat.pl/relacja-miedzy-darami-hierarchicznymi-a-charyzmatycznymi-list-kongregacji-nauki-wiary/>, nr 18 (14.06.2016).

- MACIUSZKO Janusz: Niezamierzony manifest pietyzmu [wprowadzenie do dzieła Spenera], w: Filip Jakub SPENER, *Pia desideria*, Bielsko Biała: Wydawnictwo Augustana 2002, s. 7-21.
- MAINO Paolo: *Il posmoderno nella Chiesa? Il Rinovamento carismatico*, Milano: San Paolo Edizioni 2004.
- MIĘDZYNARODOWA KOMISJA TEOLOGICZNA: *Teologia dzisiaj. Perspektywy, zasady i kryteria*, Kraków: Dehon Wydawnictwo Księży Sercanów 2012.
- NEUMANN Jacek: Dlaczego katecheza ewangelizacyjna?, w: *Ewangelizować czy katechizować?*, red. Stanisław Dziekoński, Warszawa: Verbinum 2002, s. 133-143.
- NOSOWSKI Zbigniew: Nawrócenie kościelnych struktur, w: *Lublin – Miasto zgody religijnej. Ekuumenizm w historii, teologii, kulturze*, red. Sławomir Pawłowski, Sławomir Jacek Żurek, Lublin: TN KUL 2017, s. 193-207.
- PAWŁOWSKI Adam: *Kerygmat w nowej ewangelizacji*, Poznań: Agape 2014.
- SELDERHUIS Herman J., *Tradycja protestancka w Europie (od XVI do XIX wieku)*, w: *Duchowość chrześcijańska. Zarys 2000 lat historii, od Wschodu do Zachodu*, red. Gordon Mursell, Częstochowa: Edycja Świętego Pawła 2004, s. 165-200.
- SPENER Filip Jakub: *Pia desideria*, Bielsko Biała: Wydawnictwo Augustana 2002.
- SZLACHETKA Waldemar: (Nowa) ewangelizacja – obowiązek wszystkich czy przywilej wybranych, w: *Polskie drogi nowej ewangelizacji*, red. Kazimierz Świąt, Dariusz Lipiec, Lublin: Wydawnictwo KUL 2014, s. 107-122.
- ZIELIŃSKI Tadeusz J.: *Protestantyzm ewangelikalny. Studium specyfiki religijnej*, Warszawa: Wydawnictwo Naukowe ChAT 2013.

PIETYZM XVII WIEKU JAKO PROTESTANCKA FORMA NOWEJ EWANGELIZACJI

Streszczenie

Czy w świecie protestanckim można odnaleźć odpowiednik katolickiej nowej ewangelizacji? Z pewnością tak. Jednym z nich – przy całej ich różnicy czasowej i teologicznej – jest zrodzony w XVII wieku pietyzm, ruch odnowy religijnej zainicjowany przez Filipa Jakuba Spenera (1635-1705), który swoje postulaty zawarł w dziele pt. *Pia desideria* (1675). Pietyzm kładł nacisk na ożywienie osobistej wiary, modlitwę, lekturę Pisma Świętego, zaangażowanie człowieka w przemianę struktur społeczno-gospodarczych, działalność misyjną oraz życie wspólnotowe.

Czy istnieje z kolei – *vice versa* – katolicka forma pietyzmu? Odpowiedź nie jest prosta, ponieważ Kościół katolicki XXI wieku ma za sobą wielkie dzieło II Soboru Watykańskiego wraz z wezwaniem do apostołstwa świeckich, odnową biblijną, ożywieniem ruchów kościelnych. Idea parafii jako „wspólnoty wspólnot”, uwrażliwienie na potrzebę głoszenia kerygmatu, powstawanie grup modlitewno-formacyjnych, odnowa charyzmatyczna – w tym wszystkim można dostrzec realizację ideałów, które przyświecały pietystom. W pewnym sensie na miano *pia desideria* naszych czasów zasługują adhortacja papieża Franciszka *Evangelii gaudium*.

Słowa kluczowe: adhortacja *Evangelii gaudium*; papież Franciszek; nowa ewangelizacja; *Pia desideria*; pietyzm; Filip Jakub Spener.